

آمریکا؛ نفرت، عشق یا هیچ یک

گزارش رونمایی کتاب هنر هویت و سیاست بازنمایی

تالیف علیرضا صحاف زاده

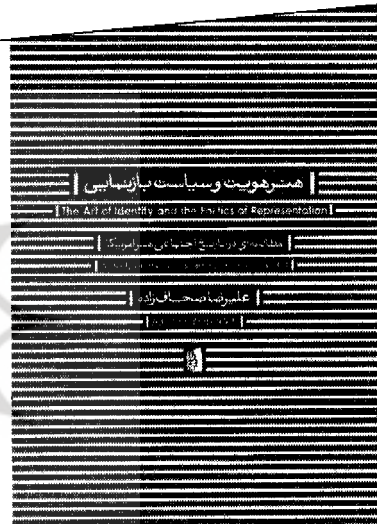
هنری در ایران نهفته است. وی در جلسه رونمایی از کتابش که به تاریخ چهارشنبه، بیست و پنج فروردین در خانه هنرمندان ایران برگزار شد، اثرش را در معرض نقد سه استاد برجسته دانشگاه هنر، سیروس یگانه، مهدی حسینی و حمید سوری قرار داد.

سالن انباشته بود از جمعیت. تعجب می کردی که مگر جامعه‌شناسی هنر در آمریکا برای چه تعداد دانشجوی هنر در ایران می‌تواند جذابیت داشته باشد؛ پاسخ این سوال را بلافاصله در اولین جملات صحاف زاده پیدا می‌کردی: «کتابی که پیش روی شماست، درباره ایران ماست». از آن جا که در نظر صحاف زاده انجام هرگونه پروژه و اتخاذ هر هدف هنری، فقط در شرایطی ممکن است که آزادی و دموکراسی در متن جامعه تحقق نسبی یافته باشند، آگاهی در باب شیوه زیست هنر در یک جامعه لیبرال دموکرات چون آمریکا ضرورت می‌یابد. آگاهی درباره فرایند آزادسازی هنر، جدال‌ها و اشک‌ها. چرا که بدون شناخت آزادی، هیچ گونه دستیابی بدان نیز قابل تصور نیست.

کتاب هنر هویت و سیاست بازنمایی، بررسی زیست هنر در بستر سه دوره جنگ سرد، جنبش‌های مدنی و جهانی شدن در ایالات متحده آمریکا است، با نگاهی ویژه به ظهور سبک اکسپرسیونیسم انتزاعی و رابطه‌اش با سیاست‌های این کشور در بخش دوم کتاب، هنر پاپ و نشانه‌شناسی سیاسی آن در بخش سوم و بخش چهارم به عنوان مهم‌ترین بخش، شامل

بهبان‌های سیاسی نادیده گرفت. کتاب هنر هویت و سیاست بازنمایی: مطالعه‌ای در تاریخ اجتماعی هنر آمریکا (نشر بیدگل) از اولین تالیفات داخلی است که به ماهیت این کشور و رای مجادلات رایج سیاسی می‌نگرد. «این متن مطالعه‌ای است بینارشته‌ای، به طور مشخص در قلمروی جامعه‌شناسی هنر، درباره چگونگی رابطه پیچیده و چندوجهی میان هنر و سیاست در ایالات متحده در نیمه دوم سده گذشته و عموماً شامل بررسی رویکردها و راهبردهایی می‌شود که هنرمندان نسبت به مهم‌ترین چالش‌های حرفه‌ای، اجتماعی و سیاسی رخ داده در مقطع مورد نظر اتخاذ کرده‌اند. این مطالعه با رویکردی عموماً تاریخی می‌کوشد تا با زمینه‌یابی تحولات هنر آمریکا در بستر تحولات پس از جنگ جهانی دوم- مهم‌تر از همه سه تحول کلیدی جنگ سرد، جنبش‌های مدنی و جهانی شدن- روایتی جامعه‌شناختی از عوامل موثر دهد. از این رو، در وجهی تعمیم یافته، هدف نهایی این تحقیق را باید مطالعه کارکرد و شیوه زیست اجتماعی هنر در یکی از شاخص‌ترین جوامع لیبرال دموکرات تلقی کرد» (از پشت جلد کتاب).

علیرضا صحاف زاده، مولف کتاب، خود از دانشجویان پژوهش هنر دانشگاه هنر بوده است که اکنون به تدریس در همان دانشگاه اشتغال دارد و به گفته خودش، انگیزه پژوهش در باب این موضوع، چه به عنوان پایان‌نامه و چه اکنون در قالب یک کتاب، در تجربه بن‌بست‌های کار

آمریکا اکنون به یک نشانه بدل شده است، به یک دال. دالی تهی که عده‌ای درونش را با عشق پر می‌کنند و عده‌ای با نفرت و بسیاری هم با ملغمه‌ای از این دو. آمریکا از همان ابتدا نه کشوری بود مانند دیگر کشورها با تاریخ و پیشینه فرهنگی مشخص و نه جامعه‌ای با سازوکارهای همگون‌سازی بی‌درز و روزن در عرصه اجتماعی. آنچه در این عرصه دیده می‌شود، تکراری بی‌سابقه است که این خاک را در اذهان همگان بستر خیال‌پردازی‌های گوناگون و در قلبشان آماج شیفتگی و از دیگر سو، گریز می‌کند. گرچه بی‌شک از هر زاویه‌ای که نگاه کنید، انتقادهایی جدی بر سیاست خارجی این سرزمین وارد است، اما به دور از عقل و انصاف است که تمام جنبش‌های رادیکال آزادیخواهانه، رشد اقلیت‌ها، هنر مسحورکننده و مردم‌پسند، فرهنگ نوحاسته و جنبه‌های درخشان دیگر این کشور را به این

سیاست هویت، هویت‌های به حاشیه رانده شده، از جمله آمریکایی‌های آفریقایی‌تبار و زنان و انعکاس صدای آنان در هنر پس از دهه هشتاد و در آخر، شرح موقعیت کنونی ایالات متحده آمریکا- به ادعای مولف - در مقام آخرین امپراتوری جهان.

صحافزاده سپس در توضیح موضع خاص کتابش نسبت به آمریکا، از گفتار ضدآمریکایی در ایران سخن گفت که بر حقایق اجتماعی جدید جامعه مذکور چشم بسته است. گفتاری که سال‌هاست در تحلیل مظاهر گوناگون فرهنگ این کشور، به نظر یابی مهجور! (تاکید از سخنران است) چون نظریه صنعت فرهنگ بسنده کرده است. به همین دلیل است که مولف می‌خواهد در این کتاب دیدگاهی جایگزین را عرضه دارد.

اصل، شناخت و واقعیت‌هاست

سیروس یگانه، از استادان پیشکسوت دانشگاه هنر، نخستین فردی بود که به ذکر نکاتی درباره اثر تالیفی صحافزاده پرداخت. وی سخنانش را با بیان تاریخچه‌ای مجمل از جامعه‌شناسی آغاز کرد، یعنی چگونگی پایه‌گذاری این علم بر مبنای مفهوم "واقعیت اجتماعی" در آموزه‌های اگوست کنت و سپس تلقی این واقعیت به عنوان امری عینی و قابل شناسایی در مکتب اثبات‌گرایی قوام یافته توسط امیل دورکیم. گرچه بعدها تمامی تاریخ جامعه‌شناسی به نوعی بر محور واکنش‌های مخالفت‌آمیز نسبت به همین موضع اثباتی شکل گرفت، اما یگانه به این نکته اشاره‌ای نکرد و تنها همین پارادایم اول، یعنی پارادایم واقعیت اجتماعی را معادل کل واژه جامعه‌شناسی گرفت. او معتقد بود کتاب هنر هویت... پیرامون تکاپویی درخشان برای شناخت غیرجانبدارانه واقعیت اجتماعی بنیان نهاده شده است. هدف این کتاب، شناخت واقعیت اجتماعی است. شناخت واقعیت اجتماعی، آن هم در دوره بحران‌ها، زمانی که بشریت از پس طعم شیرین پیروزی‌های بیایی‌اش در برابر نظام‌های سلطه و قید و بندهای ناروای اجتماعی، باز هم تلخی معضلاتی از جنسی دیگر را زیر زبان خود حس می‌کند. معضلاتی که تنها در پرتو تلاش‌های دانشجویان و استادانی چون علیرضا صحافزاده قابل بهبود است، بویژه مطالعات بینارشته‌ای که توان همه‌جانبه‌نگریستن به مسائل را داشته باشند. به نظر یگانه، کتاب هنر هویت... از جنس مطالعات مذکور است که در مرز میان جامعه‌شناسی هنر و جامعه‌شناسی سیاسی واقع شده و هم‌گام موثری است در جهت گشایش آسیب‌های دنیای کنونی و هم‌سرمشقی

است برای دانشجویان و بخصوص دانشجویان هنر تا چارچوب، پیچیدگی و ارزش یک اثر پژوهشی را دریابند.

آمریکا لوتر کینگ را تحمل نکرد

سخنران بعدی، مهدی حسینی ارزشمندی این اثر را هم در جنبه جامعه‌شناختی و هم در جنبه تابوشکنانه‌اش توصیف کرد. کتاب از آن جهت تابوشکنانه است که بر خلاف گفتار غالب سعی کرده است دیدی نوین و غیر کلیشه‌ای از جامعه آمریکا عرضه کند، کشوری که البته نمی‌توان به راحتی در موردش سخن گفت. اما در باب نقد، حسینی افزود اثر چنان که باید و شاید به محدودیت‌ها توجه نکرده است. در واقع توجه نکرده است که سیاست‌های این کشور و ساختار قدرتش در عین آزادی‌هایی که در عرصه مدنی روا می‌دارد، آنچه را خطرناک- به معنای واقعی کلمه- می‌پندارد، تاب نمی‌آورد. چنان که دیدیم سالیان سال در برابر خواسته‌های انسانی و به حق سیاهپوستان مبارزه کرد و ترور مارتین لوتر کینگ و مالکوم هکس را در صفحات سیاه پرونده‌اش به ثبت رساند. کتاب در برابر این رفتار حذف‌گرایانه کشور مذکور اغماض کرده و همچنین آن گونه که شایسته است، به سرنوشت آوانگاردیسم نپرداخته است. مثلاً آیا غیر از این است که آوانگاردیسم هم در نهایت در داخل سیستم سلاطین رایج آمریکایی حل می‌شود؟ طرح چنین سوالی نشان می‌داد که از نظر حسینی، و رای همه محاسن، در پس این کتاب یک خوش‌بینی ناخوشایند نهفته است. حسینی سپس به چند اختلاف نظر و سلیقه خود درباره برخی تلفظ‌ها اشاره کرد (که صحافزاده در پاسخ، مرجع استخراج تلفظ‌های کتاب را دایره‌المعارف رویین پاکباز معرفی نمود) و همچنین جای بعضی از عکس‌ها و تصاویر آثار هنری را در برخی صفحات خالی دانست. اما در نهایت جمله پایانی او این بود: "جای این کتاب به راستی در فرهنگ تصویری ما خالی بود، از آقای صحافزاده متشکریم."

لازم نیست از آن طرف بام بیفتیم

حمید سوری، آخرین سخنران و از استادان برجسته عکاسی دانشگاه هنر بود که سعی کرد با زبان خود کتاب را نقد کند، یعنی با زبان پس‌اساختارگرایی و پست‌مدرنیسم. سوری این گونه آغاز کرد که یکی از واقعیت‌های مورد بررسی اثر، اکسپرسیونیسم انتزاعی به عنوان یک واقعیت هنری است. اما این هم واقعیت دارد که این سبک با سیاست‌های آن زمان آمریکا هماهنگی‌هایی

داشت. عده‌ای از مورخان، ظهور و ادامه مسیر اکسپرسیونیسم انتزاعی را کاملاً خودجوش و فارغ از سیاست‌های کلان می‌دانستند و گروهی دیگر به نام تجدیدنظرطلبان با رد این نظر، ریشه‌های جریان هنری مذکور را در ساختارهای سیاسی-اقتصادی جامعه آمریکا می‌جستند. به ادعای سوری، در این کشمکش صحافزاده طرف گروه اول را می‌گیرد و در باب نظریات گروه دوم اغراق می‌کند. گویی تجدیدنظرطلبان، اکسپرسیونیسم انتزاعی را حاصل خلق‌الساعه سازمان سیا می‌دانند. سوری در نقد این موضع‌گیری مولف گفت: کتابی که نیم‌نگاهی به نظریاتی چون پس‌اساختارگرایی و پست‌مدرنیسم دارد، قاعدتاً نباید به این آسانی یک خوانش از جریانی هنری را تأیید و خوانشی دیگر را به کلی مردود بشمارد. سوری، صحافزاده را متهم کرد که در برخورد با واقعیت، بخش‌هایی را نادیده گرفته که البته جای تعجب هم ندارد، چرا که بنا بر نگرش خود کتاب، افراد همواره بر پایه تئوری‌ها و بستر ایدئولوژیک خاص خودشان دست به خوانش امور می‌زنند و واقعیات را بازسازی می‌کنند. همیشه نوعی تحریف در کار است. اما سوری از این منظر ابراز نگرانی کرد که مبادا گفتار ضدآمریکایی سبب شود به دام آمریکاگرایی درافتیم: "برای اصلاح دید نادرست کنونی به آمریکا، لازم نیست از آن طرف بام بیفتیم."

اما انصاف نیست از سخنان تحسین‌آمیز سوری بگذریم. وی تالیف صحافزاده را از نظر متئولوژیک و انگیزه شاهکار خواند و گفت: با این که هم موضوع، موضوع حساسی است و هم حجم بالای مطالبه در صفحات اندک فشرده شده، اما مولف به درستی توانسته از کلی‌گویی بپرهیزد. آری، در هر جلسه رونمایی کتابی که شرکت کنید، بی‌شک از این دست جمله‌ها می‌شنوید: به راستی که جای این اثر در عرصه فلان و فلان خالی بود. اما در مورد کتاب مذکور، خواننده و نخواننده دست‌کم می‌توان به یک نکته اعتراف کرد: کتاب هنر هویت و سیاست بازنمایی: مطالعه‌ای در تاریخ اجتماعی هنر آمریکا کتابی است که لااقل به لحاظ ظاهری و کیفیت چاپ، کمتر در قفسه کتابفروشی‌ها دیده می‌شود. کتابی است که برایش زحمت کشیده شده و روی موضوعی دست‌گذاشته که محل مناقشات فکری بسیاری از اندیشمندان دنیاست. بهتر است قضاوت درباره محتوای کتاب را به زمانی موکول کرد که دانشجویان، دانش‌دوستان و استادان جامعه‌شناسی، علوم سیاسی، هنر و... آن را بخوانند.